

09.2018

ЛИЦЕ НАЗАЕМ:
ИСТОРИЯТА
НА КЕЙТИ
СТАБЪЛФИЙД

ИЗВЪН РАЯ:
ВАХАНСКИЯТ
КОРИДОР В
АФГАНИСТАН

NATIONAL GEOGRAPHIC

БЪЛГАРИЯ

ДОЙРАН

ЕПОПЕЯ НА ГЕРОИЗМА

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG

ISSN 1312-6571 5,25 лв.

71771312657442

09 >

СЪДЪРЖАНИЕ

На корицата:

Офицери и войници от 9-а пехотна Плевенска дивизия със зенитни оръдия – ноември 1916 г. Българската армия е въоръжена с модерна за времето си зенитна артилерия.

СНИМКА: РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ ПЛЕВЕН

СТАТИИ

Новото лице на Кейти

Нашето лице потвърждава идентичността ни, изразява емоции. В резултат на импулсивно действие девойка изгубва лицето си. Медицинските постижения, уменията на хирурзите и човешкото благородство ѝ дават възможност да получи ново лице.

ТЕКСТ: ДЖОАНА КОНЪРС
СНИМКИ: МАГИ СТИБЪР
И ЛИН ДЖОНСЪН

..... стр. 30

Дойранската епопея

Сраженията при Дойран, познати ни като Дойранската епопея, е събирателно название на пет големи сражения, в които Българската армия удържа позициите срещу настъпващата войска на Антантата. През този месец честваме 100-годишнината от славната победа на България във войната, която зазубихме.

ТЕКСТ: ЛЮБОМИР
КЮМЮРДЖИЕВ

..... стр. 66

Поход извън рая

Суровият Вахански коридор разкрива един Афганистан, който малко външни хора могат да си представят: защитен от насилието от планинския масив Хиндукуш, затворен в една по-мирна епоха и засяял с планинска светлина. Оттук минава пътят на Пол Салопек, следвайки своя „Поход извън рая“.

ТЕКСТ: ПОЛ САЛОПЕК
СНИМКИ: МАТИЙО ПАЛЕЙ

..... стр. 82

Вечерта преди операцията Кейти, чието увредено лице било реконструирано, показва с жест колко е радостна, че ще получи ново. Тя споделя този щастлив момент с Даяна Донарума – приятелка, която открила В къщата „Роналд Макдоналд“, и медицинската асистентка Карния Уейд.
ЛИН ДЖОНСЪН

Тази история е трудна за гледане. И все пак ние ви каним да поемете на забележителното пътешествие към това как една млада жена получи трансплантирано лице. Лицето ни говори кои сме ние. То е нашата врата към сетивния свят, като ни позволява да виждаме, подушваме, вкусваме, чуваме и усещаме бриза. Дали ние сме лицата си? Кейти Стабълфийлд изгубила своето, когато била на 18 години. Когато станала на 21, лекарите ѝ дали ново лице. Това е история за травма, идентичност, устойчивост, отдаденост и удивителни медицински чудеса.

НОВОТО ЛИЦЕ НА КЕЙТИ

Кейти Стабълфийлд през 2013 г. СЕМ. СТАБЪЛФИЙЛД

ТЕКСТ: ДЖОАНА КОНЪРС
СНИМКИ: МАГИ СТИВЪР и ЛИН ДЖОНСЪН

Лицето лежи на хирургична табла, очите му са празни и невиждащи, устата е отворена.

Преди 16 часа хирурзите от операционна №19 в Кливландската клиника започнали деликатната работа по отделянето на лицето на 31-годишна жена, обявена юридически и клинично за мъртва три дни по-рано. Скоро ще го занесат на 21-годишна жена, която е чакала над 3 години за ново лице.

Хирурзи, лекари и сестри, внезапно смълчани, го гледат със страхопочитание. Лицето, обезкървено, започва да пребледнява.

Франк Папей, пластичен хирург ветеран, вдига таблата, носейки я внимателно в покритите си с ръкавици ръце, и влиза в операционна №20, където чака Кейти Стабълфийлд. Кейти ще бъде най-младият човек, получил трансплантирано лице в САЩ. Нейната трансплантация, третата в клиниката, ще бъде 40-ата известна в света. Папей изпитва благоговение. Изумително е, мисли той, какво някои хора биха направили за други – да им дадат сърце или черен дроб, или дори лице. Той казва тиха благодарствена молитва и отнася лицето към следващия му живот.

Хирург ординатор внимателно държи главата на Кейти, за да не мърда, докато я настаняват в интензивното отделение след края на 31-часовата процедура. За да защитят очите ѝ, са зашили клепачите. След приключването на трансплантацията Кейти ще се нуждае от допълнителни операции и много месеци рехабилитация.

лин джонсън

НИЕ СМЕ ЧЛЕНОВЕ на една изключителна група – животни, които разпознават лицето си в огледало. Човекоподобните маймуни, азиатските слонове, свраките и афалите са единствените дружи

Кейти понякога вмяташе коментар или шега, позволявайки ми да зърна забавната девойка, която семейството описваше.

Един ден разговаряхме за религия, която е от основно значение в живота им. Случилото се с Кейти разклатило вратата им, но не я убило. Там, където Алиса е емоционална, Роб клони към интелектуален разговор и когато Алиса се разпали, той я наблюдава с нежна усмивка.

Една вечер Алиса ми каза, че тя никога не се била тревожила, че Кейти ще се забърка в проблеми. Била чувствителна и леко меланхолична, да, но имала също така и саркастично чувство за хумор.

Дали не била пропуснала знаците? Алиса често пропадеше в низходяща спирала от вина и скръб, чувствайки, че се е провалила като майка. Беше се вкопчила в нещо: опитът за самоубийство е бил импулсивно действие.

„Това беше просто един миг – каза ми Алиса. – Един миг промени живота на всички ни.“

ДО 2004 г. ЛИЦЕТО, което Кейти наричаше Шрек, беше най-доброто, което дори и най-умелият специалист по реконструктивна пластична хирургия би могъл да направи за пациент, така жестоко увреден като нея.

Тази мрачна орис се променила през 2005 г., когато френски хирурзи извършили първата в света частична трансплантация на лице. Но пионер в тази процедура била учен от Кливландската клиника, която провела дългогодишни изследвания, за да докаже, че лицата могат да бъдат трансплантирани – Мария Шемьоноф, родена и обучена в Полша, която постъпила в клиниката през 1995 г. Шемьоноф била първата в света, получила официално одобрение от институциите да извърши първите операции върху хора през 2004 г. Четири години по-късно екип от хирурзи в клиниката, включително Шемьоноф, извършили първата трансплантация на лице в САЩ.

Сега в Илинойския университет в Чикаго Шемьоноф ми каза, че за пръв път помислила за трансплантация на лице през 1985 г., по време на благотворителна мисия в Мексико. Оперирала деца, някои от които били толкова тежко обгорени, че пръстите им се били раснали.

9 месеца и 22 дни преди трансплантацията на Кейти

В хотел „Тюгор Армс“ в Кливланд Кейти и баща ѝ пеят *Have I Told You Lately That I Love You?*, докато танцуват заедно. „Преди това никога не бях прекарвала толкова много време с родителите си“, каза Кейти, която смята, че животът ѝ е бил спасен заради тяхната любов и отгаденост. „Дали все още сме съсипани от всичко това? Боже мой, да – казва Роб. – В живота се случват неща, които ни разбиват на парчета, но мисля, че важното е накъде ще поемем после.“

МАГИ СТИБЪР

„Подсъзнателно започнах да мисля, че ако сме в състояние да направим нещо за ръцете им, какво можем да направим за обгорените им лица?“ – каза ми тя.

Лекарите трансплантират вътрешни органи от първата успешна трансплантация на бъбрек през 1954 г. насам. Краят на ХХ в. донесъл алотрансплантацията на васкуларизирани сложни тъкани – терминът за трансплантация на лица, ръце и други части от тялото, които не са солидни органи. Но за мнозина идеята, че могат да се трансплантират лица, си останала далечна.

Повечето медици се подигравали, каза ми Гастман, но Шемьоноф не спряла, провеждайки стотици експерименти. Изпробвала хирургични техники за извършване на анастомоза – съединяване на два съда или нерва – и разработила иновативни стратегии за имunosупресия, за да предотврати отхвърлянето. Тя била първата, която докладвала за успешно трансплантиране на животинско лице, когато пришила ново лице на плъх.

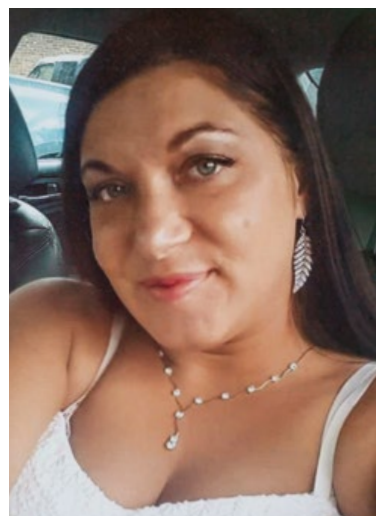
През 2002 г. лекарите и изследователите вече не отхвърляли идеята. Британското медицинско списание *Lancet* публикувало статия. „Концепцията може и да е шокираща“ – пишат авторите. Въпреки това трансплантациите на лице не само било вероятно да се правят в бъдеще, заявили те, но и евентуално да станат задължение на лекарите.

Намесили се и загрижените за етиката, като много от тях твърдели, че трансплантациите на лице биха изложили пациентите на твърде много сериозни рискове само за да направят живота им по-лесен.

Предложението за трансплантиране на видими части от тялото също така носело със себе си и силна емоционална реакция на обществото срещу биотехнологичните иновации. В крайна сметка никой не вижда трансплантираното сърце.

Папей следял изследванията на Шемьоноф. Веднага щом оглавил института по пластична хирургия – каза ми той, – „отидох при нея и ѝ казах: Хайде да го направим!“.

ЩЕ СТАНЕ!“ – казал Гастман, влитайки в стаята на Кейти сутринта на 4 май 2017 г. Прекарал по-голямата част от нощта буден, докато организирал последните подробности.

След повече от година чакане в списъка на нуждаещите се от трансплантация донорът бе намерен: Ейдрия Шнайфър (горе).

Сандра Бенингтън риде, докато говори за внучката си Ейдрия. Сандра се съгласила да дари лицето на Ейдрия, след като тя не успяла да се възстанови от свръхдоза наркотици. Ейдрия имала тежък живот, казва Сандра. Майка ѝ – дъщерята на Сандра, била зависима и Ейдрия се родила с наркотици в тялото си. „Понякога ми идваше на гости, смеехме се и се шегувахме като сестри.“

МАГИ СТИБЪР (ВЛЯВО);
СЕМ, БЕНИНГЪН (ЕЙДРИЯ)
ШНАЙДЪР ПРЕЗ 2017 Г.

Обхват на
пълната
трансплантация

Промяна в последната минута

Хирурзите очакват, че ще използват само част от лицето на донорката, но по-тъмният тен – което ще означава и по-очевидни белези – и по-голямата ѝ глава водят до преминаване към по-рискованата трансплантация на цяло лице.

Първоначален
план на
трансплантацията

Лицеви
нерви

Външна
сънна
артерия
(към лицето)

Вътрешна
сънна
артерия
(към мозъка)

Слоеве под очите

Тъй като мускулите на клепачите на Кейти все още работят, екипът решава да насложи мускулите на донорката върху тези на Кейти, увеличавайки шансовете ѝ за лицеви мимики.

6

Да трансплантират лицето

Появява се донорка с подходяща тъканна съвместимост и пол, както и с подобна големина на лицето. В операционна, съседна на тази на Кейти, хирурзите отделят лицето на донорката заедно с долната част на черепа ѝ. Също така премахват голяма част от реконструираното лице на Кейти (епану от 1 до 5).

4–5 май 2017 г.

Трансплантация на лице

ЮНИ

ЯНУАРИ
2017 г.

ЮНИ

Обучение за трансплантацията

Хирурзите се упражняват редовно в продължение на 14 месеца върху трупове и триизмерни принтирани модели на лица.

Изминават над 14 месеца до намирането на донор.

1 август 2017 г.

Кейти е изписана от Кливландската клиника.

„донора“, а другият екип го пришивал на „реципиента“. Донорката беше докарана в операционна №19 десетина минути по-късно и беше прехвърлена върху операционната маса. Вентилатор доставяше кислород, за да поддържа органите ѝ живи. Член на екипа на организацията за набавяне на органи каза на групата, че след като бъде взето лицето на донорката, хирурзи чакат да вземат черния дроб, бъбреците, белите дробове, сърцето и – за изследователски цели – матката.

Лицевите хирурзи започват първи. Но ако състоянието на донорката започнеше да се влошава, екипът трябваше да изостави работата си и да позволи на други хирурзи да вземат дарените органи.

В 8,17 ч Гастман направи първия разрез – отвор в гърлото на донора, за да постави

„Искам, когато изляза, да бъда просто лице в тълпата, което никой няма да зная“.

тръба за трахеотомиа, доставяща кислород. Медицинските сестри подготвиха и почистиха лицето ѝ. Гастман очерта линии отстрани на лицето ѝ и от ухо до ухо, за да насочи скалпелите на лекарите. През следващите 16 часа трима-четирима хирурзи, всички с хирургични лупи, щяха да стоят приведени над донорката. Около тях ординаторите наблюдаваха всяко движение.

Първо хирурзите отстраниха очите ѝ за трансплантиране на увредени роговици. После започнаха дългата работа по изолирането и деликатното дисектиране на краниален нерв VII. Той има както моторни влакна, контролиращи мускулите на лицевите изражения, така и сетивни влакна, които осигуряват чувството за вкус на езика и обслужват жлезите, които ни позволяват да отделяме слюнка и да плачем.

После Папей отрязва цялата горна челюст и част от долната, за да ги трансплантират на Кейти, по-голямата част от скулите, част от

челната кост, която покрива синусите, както и орбиталните дъна и слъзните кости близо до очните кухини.

Накрая той се насочи към кръвоносните съдове, които се обработват последни, за да се ограничи времето, през което лицето остава без кръвообращение. Дисектираха вените и артериите, обозначавайки ги, за да ги свържат със съответните на Кейти.

Почти четири часа след като започнаха с донорката, те бяха готови да започнат с Кейти. По обяд лекарите я докараха с носилка в съседната операционна №20. „Кейти, ние ще се грижим прекрасно за теб – каза ѝ Гастман. – Целта е да се събудиш и да кажеш: „Кога започваме?“.

След като анестезията приспа Кейти, Гастман начерта линии по лицето ѝ, където да бъдат разрезите, и после направи първия, както и трахеотомиа. После той и още двама хирурзи започнаха да разглобяват по-голямата част от реконструктивната работа, която беше направил в предишните две години.

В операционна №19 беше 00,11 ч на другия ден, когато Папей и екипът прерязаха последния кръвоносен съд и отделиха лицето от донорката.

Папей, с лицето върху таблата, влезе в операционна №20, където лекарите поставиха лицето върху Кейти. Незабавно започнаха да го свързват с нейните кръвоносни съдове. Когато привършиха, кръвта ѝ нахлу. Лицето порозовя.

Пришиха лицето от шията нагоре. Започнаха с костите на донорката, използвайки пластини и винтове, за да ги свържат с костите на Кейти. След това започнаха да свързват нервите. Специално обучените микрохирурзи съшиха краищата на обвивките с шевове с ширината на косъм, опитвайки се да не повредят фините влакна вътре. „После нервите ще се свържат, ще се целунат помежду си“ – обясни Папей.

Зашиха само двигателните нерви, оставяйки сетивните нерви да се свържат от само себе си. При първата си трансплантация на лице не свързали петия черепен нерв – основния сетивен нерв на лицето и главата. И въпреки това пациентката възстановила в голяма степен сетивните си функции. Това ги изненадало и озадачило. „Нямаме абсолютно никаква представа как се случва това“ – каза ми Папей.

казала Кейти: „Искам да изляза и да бъда лице в тълпата, което никоой няма да зяпа“.

Това беше техният отговор.

В 3 ч следобед, 31 часа след началото на операцията на донорката, хирурзите приключиха със зашиването на горния слой кожа, прикрепяйки цялото лице.

Гастман отиде да каже на семейството, че операцията е успешна. Родителите и братът на Кейти влязоха да я видят. Роб, тъй като беше видял снимките на Гастман, не беше шокиран. Робърт отбеляза, че малката му сестра има нова черта – трапчинка на брадичката. Алиса си помисли: „До 18-годишна възраст имаше едно лице. От 18 до 21 години – друго. Сега имаш това“. Опита се да види Кейти в него, но не успя. Копнееше да види дъщеря си.

ВСТАЯТА ѝ в интензивното отделение, прикачена към дихателен апарат, интравенозна система и куп бипкащи монитори, Кейти изглеждаше като експерименталния обект, какъвто всъщност беше.

Около две седмици след като я изведоха на носилка от операционната, физиотерапевтка я вдигна от леглото и я накара да се разхожда по коридорите. Въпреки че се движеше, Кейти имаше чувството, че спи през по-голямата част от май, но никога не беше напълно будна. Новото ѝ лице беше много подуто и кръгло на допир. Папей ѝ беше казал, че е получила сладко носле. Тя попита майка си дали хората ще се спират, за да я оглеждат така, все едно е урод. Кейти имаше лоши дни и още по-лоши дни, а болката понякога беше нетърпима. Прикачена към сонда за хранене, тя понякога плачеше, че е гладна. Не можеше да говори изобщо, затова Алиса ѝ донесе бяла дъсчица и маркер. Тя надраска: „картофено пюре“. „Обичам те.“ „Боли.“

Отхвърлянето винаги ще бъде риск за Кейти, но тя нямаше ранни остри реакции на отхвърляне по време на почти трите месеца в болницата. Предстояха ѝ още три сериозни операции през следващата година и половина.

Първо, лекарите щяха да почистят синусите ѝ и да поставят импланти от титанова мрежа под очите ѝ. Второ, щяха да премахнат част от излишната кожа и тъкани, оставени

8 месеца и 22 дни след трансплантацията на Кейти

Срещайки се с Кейти за пръв път, Сандра изучава лицето ѝ, което някога било на нейната внучка. „Красива си“ – казва Сандра. Кейти не изглеждаше точно като внучката ѝ Ейдрия, но Сандра разпознаваше чертите на Ейдрия в носа и устата ѝ. Преди да се срещнат, Кейти се разплака, защото се притесняваше. След това каза: „Имах чувството, че ми е баба. Почувствах се много обичана“.

По-късно Сандра каза, че ѝ се искало да каже на Кейти да ѝ казва „Амма“ – името, с което я наричала Ейдрия.

МАГИ СТИБЪР

на място в случай на отхвърляне. Накрая третата операция щеше да скъси долната ѝ челюст, да премести езика ѝ напред и да постави имплант на небцето ѝ, за който лекарите се надяват, че ще ѝ помогне да говори по-ясно.

„Всички онези снимки, които си виждала на хора с присадени лица, които изглеждат толкова добре – не забравяй, че тези снимки са направени след всичките ревизионни операции – обясни Гагман при едно от честите си посещения. – Нужно е време.“

„Д-р Гагман – каза Кейти, – когато правите фейслифта, искам и нов бюст.“

Алиса се наведе през смях към Кейти и ѝ прошепна нещо.

„О, д-р Гагман, накарала съм ви да се изчервите!“ – каза Кейти.

Склонни сме да мислим за излекуването като за пасивна дейност, която се случва, докато чакаме имунната ни система да извърши потайната си магия. Но с изписването ѝ от болницата на 1 август 2017 г. почивката на Кейти приключи. „В обозримото бъдеще ти ще си професионален пациент“ – каза ѝ Гагман.

Всички се почувстваха все едно са ги освободили. Но не бяха свободни. Алиса и Роб сега щяха да бъдат медицинските сестри на Кейти – денонощна работа. Те донесоха у дома две и половина печатни страници с ежедневни лекарства. Огромният календар на стената се напълни с часове. Физиотерапия, трудова терапия, говорна терапия.

Речта се оказа особено трудна. Устата на Кейти беше предимно донорската уста. Бяха останали само езикът на Кейти и горното меко небце и те не функционираха правилно. Езикът ѝ не докосваше зъбите. И преди операцията беше трудно да разбираме Кейти, но след това беше почти невъзможно. Алиса и Роб превеждаха, но дори и те понякога гадаеха. Проблемът с небцето даваше на гласа ѝ силен назален тембър. Когато Кейти го чу на запис, каза: „Звуча като жаба“.

Почти 100% от собствените ѝ лицеви мускули ги нямаше – бяха заменени от донорските, и тя трябваше да упражнява тези мускули, без да може да усеща как се движат. Нервите ѝ, за които Гагман каза, че ще прорастват с около 3 см месечно и в крайна сметка ще ѝ дадат сетивност и контрол на движенията, ще се нуждаят от поне година,

за да се регенерират. Нещо толкова просто и автоматично като това да държи устата си затворена, когато не говори или не се храни, не се случваше естествено; другите трябваше да ѝ напомнят и тя трябваше да бутва брадичката си нагоре с пръст. Усмивката или нацупването на устните изискваше огромни усилия, без особен резултат.

Дори и след като Кейти научи брайловото писмо, сем. Стабълфийлд отказаха да изоставят надеждата си, че тя отново ще прогледне. Споделиха за изследване на Питсбъргския университет, където екип се надява да извърши трансплантация на цяло око до 10 години.

ТЕ ВИЖДАХА ЛИЦЕТО на донорката всеки ден, но тя си остана тайна за сем. Стабълфийлд. Знаеха възрастта ѝ, но не знаеха името ѝ, нито как е починала или как е живяла.

Тя беше третият донор, открит за времето, докато Кейти чакаше за лице. На два пъти в клиниката бяха идентифицирали донор и бяха се свързвали със сем. Стабълфийлд. И двата пъти донорите се бяха оказали неподходящи. За пациентите, чакащи за вътрешен орган, единствените изисквания за съвпадение са съвместим размер, кръвна група и – за някои органи – типът тъкан. При лицата трябва да съвпада полът, цветът на кожата да е сходен, а възрастта – сравнително близка. Това, както и нуждата да се открие донор сравнително наблизко означава, че възможностите са много по-малки. Младостта на Кейти ги правеше дори по-малки.

Над 120 000 души в САЩ чакат за всякакъв вид органи, но те не достигат. Всекидневно средно 20 пациенти умират, докато чакат. Лицата бяха добавени в списъка с органите на националната система за трансплантации през 2014 г. и периодът на чакане не може да се предвиди. Кандидатите са малобройни, а семейството на потенциалния донор трябва да даде разрешение да се използва лицето, дори и човекът да се е регистрирал като донор на органи.

Лекарите на Кейти бяха казали, че вероятно донорът ще е човек, починал от свръхдоза наркотици. В национален мащаб епидемията от опиоиди е довела до увеличаване на броя на органите на разположение: скорошно

ДОЙРАНСКАТА ЕПОПЕЯ

СЛАВНАТА ПОБЕДА ВЪВ ВОЙНАТА, КОЯТО ЗАГУБИХМЕ

ТЕКСТ: ЛЮБОМИР КЮМЮРДЖИЕВ

Преходът между XIX и XX в. е белязан от дълбоки противоречия между големите европейски държави.

Германия, Австро-Унгария и Италия изграждат военно-политическия блок на Централните сили, към който по-късно се присъединяват и други страни. В отговор Франция, Англия и Русия влизат в съюз, останал в историята като Антантата, или Съглашението. Двата лагера усилено се готвят за война. Очаква се само поводът – и той не закъснява.

Убийството на австро-унгарския престолонаследник Франц Фердинад в Сараево през юни 1914 г. дава искрата, подпалила най-страшния военен пожар в дотогавашната човешка история. Сблъсъкът между Хабсбургската империя и Сърбия бързо прераства в глобален конфликт. „След като

през октомври 1914 г. Османската империя застава на страната на Централните сили, а през май 1915 г. Италия нарушава съюзническите си ангажименти и преминава към Антантата, фронтната линия е удължена – посочва гл. ас. д-р Стоян Николов от Националния военноисторически музей в София. – Надеждите за бърз край на бойните действия помръкват; разгаря се тежка, изключително кръвопролитна, изтощителна война.“

НА 1 ОКТОМВРИ 1915 г. в Първата световна война влиза и Царство България. Предвид стратегическото значение на Балканите в плановете и на двата блока това е неизбежно. За намесата на България във войната способства и атмосферата в страната. Трагично завършилите Балкански войни и неосъщественият идеал за освобождение на останалите под чужда власт етнически български територии са отворили дълбоки рани в съзнанието на българите. Включването в световния конфликт като че ли дава нова възможност за жадуваното национално обединение и цялостен изход от кризата. Подкрепата на българските териториални претенции от страна на Централните сили тласва страната ни към съюз с Германия и Австро-Унгария.

Макар претърпяла тежко поражение в неотдавнашната Междусъюзническа война и жестоко ощетена от Букурещкия и Цариградския договор от 1913 г., България събира под знамената си силна, боеспособна армия. След обявяването на война на Сърбия българските войски провеждат редица настъпателни операции, спомогнали за цялостното овладяване на сръбските територии от Централните сили. „Армията ни отбива настъплението на англо-френските войски и има готовност да напредне към Солун – подчертава гл. ас. Стоян Николов. – Превземането на стратегическия гръцки град би означавало приключване на активните бойни действия на Балканския полуостров.“

Тук обаче германското командване извършва съдбоносна грешка. Изпаднало в колебания заради официално обявения от Гърция неутралитет, то спира победния ход на българите на гръцката граница и така неволно спасява от разгром противниковата

Воинци от 4-ти пехотен Плевенски полк в картечно гнездо за противовъздушна отбрана. Защитниците на Дойранските позиции нееднократно са атакувани с танкове и самолети.

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ ПЛЕВЕН

групировка край Солун. Започва позиционният етап на войната (1916–1918 г.), в който българската армия ще прояви изумително военно майсторство и безпримерна храброст, макар и в крайна сметка да се окаже губеща. Това е времето, съчетало победата на българския дух с горчивото поражение в глобалния конфликт – годините на Дойранската епопея.

НА 19 НОЕМВРИ 1915 г. жителите на Дойран – около 2500 българи и 750 турци – посрещат войниците от 2-ра пехотна Тракийска дивизия като освободители. Когато българското настъпление е спряно от немското командване, градът се оказва на фронтната линия и населението му е евакуирано.

Дойран е напълно разрушен през войната и никога повече не се възстановява. Името му обаче остава завинаги свързано с едни от най-славните и трагични страници от българската военна история.

В края на 1915 г., след победа над английските войски бойците от 2-ра пехотна Тракийска дивизия се заемат с изграждането на укрепени позиции в участъка между Дойран и Вардар. „Там работят части на 2-ра пехотна Тракийска и 9-а пехотна Плевенска дивизия, както и две немски резервни дивизии, 101-ва и 103-та“ – уточнява Стоян Николов. До август 1916 г. е изградена главната позиция: непрекъснат окоп с дълбочина до 2 метра и скривалища за бойците, пред които са опънати телени мрежи. По онова

време предната позиция и заставите все още не са довършени.

Дойранските позиции имат важно стратегическо значение. „От една страна, Дойран отстои едва на 60 км от Солун, където се намира военното командване на Антантата – обяснява ръководителят на направление „Нова и най-нова история“ в Регионалния исторически музей на Плевен Нели Дакова. – От друга, през Вардарската долина минават най-добрите пътища за Сърбия и България, както и железопътната линия от Солун за Скопие и Ниш.“ Точно край Дойранското езеро стръмната Беласица се разлива в пет ниски планински вериги. Това прави района идеалната точка, в която да съсредоточат атаките си силите

сраженията при Доѳран. Панихида на загинали от 4-и пехотен Плевенски полк В боя на 26 ноември 1916 г. Офицерско скривалище на майор Георги Кочев на Доѳранската позиция – юли 1916 г.

Текст: ПОЛ САЛОПЕК

Снимки: МАТИЙО ПАЛЕЙ

Да прекрачиш в друго време

ТЕЖЪК И ВДЪХНОВЯВАЩ
ПРЕХОД РАЗКРИВА ЕДИН МИРЕН
АФГАНИСТАН - И НАПОМНЯ ЗА
ДНЕСНИТЕ НАПРЕЖЕНИЯ

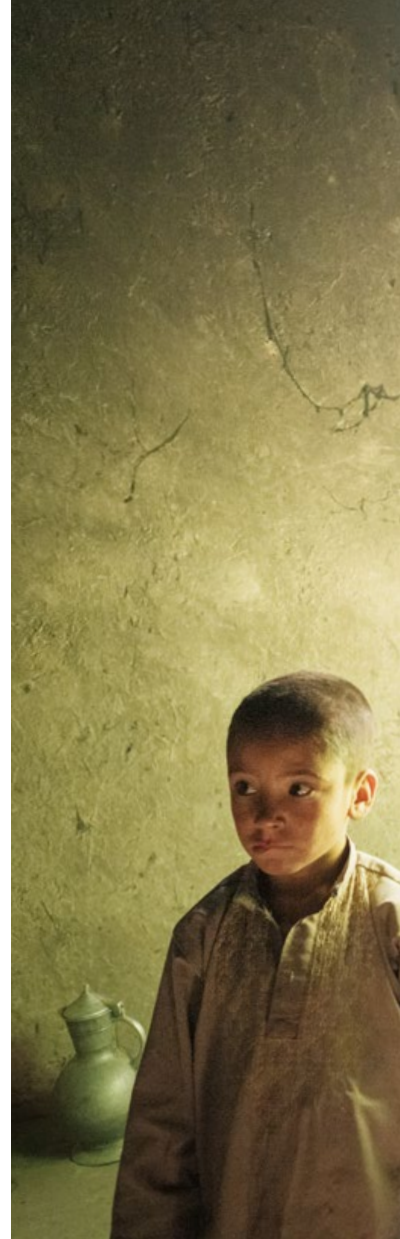
Косата ѝ беше боядисана в лилаво. Носеше ликра.

Танцуваше сама – млада чужденка, която се полюшваше боса на покрива на кола край най-далечната граница в скалистото сърце на Азия, на брега на р. Пяндж, която разделя Таджикистан от Афганистан – печално известен рай за трафикантите на опиум в южния край на Памир. Номерата на колата бяха от Европейския съюз. Коя обаче беше тя? Поклонничка по стария хипарски маршрут? Мистичка? Наркоманка? Авантюристка? Нямахме как да разбера.

Повдигнах за поздрав шапката си, докато минавах покрай нея, ръчкайки умореното товарно магаре – обрулен от вятъра и измършавял след повече от месец лагеруване сред урвите на Централна Азия. Обикалям пеш света. Вече пет години меря в стъпки Земята като част от проекта „Поход извън рая“ – разказвателско поклонничество по пътищата на нашите първи прадеди през каменната ера. Да крачиш по този начин – без прекъсване, ден след река и месец след континент по маршрут, който накрая трябва да покрие 34 000 км – е да се намираш в състояние на ежедневна почуда. Така че танцьорката сред пущинака не беше такава изненада.

„Кара ме да се чувствам стар“ – оплака се фотографът Магийо Палей, след като се загърчихме нататък по прокарания от съветската власт черен път. Той се присъедини към мен по време на необичайното прекосяване пеш

В скорошната история никои чужденец не е правил пешеходния преход на Пол Салопек през планините на Централна Азия. Можете да проследите околосветския му поход в интернет на OutofEdenWalk.org и в „Туитър“ (@PaulSalopek).

В село Кала-йе Пянджа децата се събират рано сутринта на мюсюлманския празник Eid al-Adha – Курбан Байрам. С нетърпение чакат да получат от месото на жертвената овца. Ваханците рядко ягат месо, тъй като няма как да го съхранят прясно.

на Ваханския коридор в Афганистан – забравен редут, закътан високо над планинските вериги на Хиндукуш. Сутрин правеше йога на пътя, за да облекчи болките в гърба. Моето отстъпление пред средната възраст бяха настройките за по-едър шрифт на лаптопа ми. Аз обаче не се чувствах стар. Да крачиш по света те превръща отново в дете. Когато най-сетне стигна до Огнена земя – моята крайна дестинация след шест или седем години, ще бъда новороден.

Погледнах назад.

Сега пък Палей изпълняваше вахански танц – размахваше ръце и полюшваше бедра на пустия бряг на р. Пяндж. От другата страна на нейните ледникови води, в

Афганистан, неколцина очаровани вахански пастири в мръснокафяви шалвари се събраха да имитират движенията му. В Афганистан всички танцуват. През войната в началото на ХХI в. влязох с танцова стъпка в Кабул заедно с колона войници от Северния съюз – ситнейки зад танк Т-55, за да избегнем противопехотните мини: един вид бойно танцово „влакче“. Това беше, когато още бях с един милион години по-стар.

Ваханският коридор в Афганистан е един от най-далечните обитаеми пейзажи на планетата. Вдава се на 320 км между Таджикистан и Пакистан, за да достигне до заснежените бастиони на Западен

В Кала-йе Уст Биби Хава наглежда огъня, докато приготвя чай с мляко, в който е разбъркана и буца сол за по-силен вкус. Котлета с вода – за готвене, пиене или миене – къкрят по цял ден на традиционните печки във Ваханските кухни. Ваханците неизменно предлагат гостоприемство на посетители и който друг мине през селата им.

Близо до източния край на населения Вахански коридор, където пътищата се свиват до пътеки, момиче извива опашката на семейната крава, за да я подкара по-бързо към дома им в село Нищховр. Далечните планински стени, огрени от слънцето в късния следобед, са следващата дестинация на Салопек по време на уникалната му разказваческа одисея през света.

